

ҒТАХР 18.41.01

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БОЙЫНА ӨМІРШЕҢДІК ҚҰНДЫЛЫҚ НЕГІЗДЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ПЕДАГОГ– МҰҒАЛІМНІҢ ОРНЫ

Н.Т. Айнабекова¹, Ш.А. Умирханова²

¹аға оқытушы,

²аға оқытушы,

¹Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: shynar.umirhanova80@mail.ru

Мақала жоғары сынып оқушыларының өмір сүру салтын қалыптастырудағы педагог оқытушылардың педагогикалық –ұйымдастырушылық мәселелеріне арналған. Сонымен қатар психология және педагогикадан материалдар сарапталады. Музыка мұғалімдеріне жоғары шығармашылық белестерге жету мақсатында жаңа инновациялық зерттеу әдістерін қолдану жолдары ұсынылады. Оқушылардың жас ерекшеліктеріне байланысты тәрбие жұмыстарына іс шаралар тізбегі беріледі.

Түйін сөздер: мәдениетаралық әрекет, іс-шаралар, мақсат қою, оқу үлгерімі, толеранттылық, коммуникабельділік.

Президенттің Қазақстан халқына Жолдауында қоғамның сапалы әрі бәсекеге қабілетті мүшесін тәрбиелеу міндеті қойылды. Сондықтан жастарды оқыту мен тәрбиелеу жүйесін, мамандарды дайындау және тұлғалардың қажеттіліктерін қанағаттандыруды түбегейлі өзгерту қажеттілігі туындап отыр [1]. Мұнда мәдениетаралық және ұлтаралық өзара әрекетті кеңейту басымдылық танытып отыр. Әлемдік қауымдастықтағы ынтымақтастық барысында осыған байланысты адамдардың коммуникабельділігі және толеранттылығы жоғары маңызға иеленіп отыр. Сондықтан да қажеттіліктерін қанағаттандыруды жағдайында жүзеге асатын оқушы ынтымақтастығына деген жаңа өмірлік қажеттіліктер мен қабілеттердің қалыптасуы үшін педагог-мұғалімге жауапкершілік жүктеледі. Демек ХХІ ғасыр мектебінің түлегі экономика, ғылым, мәдениет салаларындағы үлкен өзгерістерге дайын болуы қажет. Дәл осындай еркін қоғамда өмір сүру үшін оқушылар мұғаліммен ынтымақтаса отырып, конструктивті әрекеттерге ашық болулары тиіс. Педагог-мұғалім түлектерге өзінің тұлғалық коммуникативтілік мәнін аша отырып, айналасындағылармен қарым-қатынасында басқа адамдардың жақсы қасиеттерін жетістікпен ашуға үйретуі тиіс. Мектептегі қазіргі жоғарғы сынып оқушысының беделі бірімәнді емес. Бір жағынан, үлкеннің дәрежесі жасөспірімге қосымша жауапкершілік жүктейді, оның алдына күрделі міндеттер қойылып, одан сұраныс көбірек болады. Бір шетінен, өз құқығы бойынша оар толығымен мұғалімге және мектеп әкімшілігіне тәуелді болады [2]. Олай болса, жоғары сынып оқушысының мектепке деген қарым-қатынасының ішкі ұстанымы оның мекемеге деген, оқу және білім алу үдерісіне деген қарым-қатынасынан, мұғалімге және сыныптастарына деген қатынасынан қалыптасады. Жасөспірім сынып оқушысы және бұл нәрселерді түсінбейді, олар тек мектепті не «жақсы көреді», немесе «жек көреді». Ол – жоғары сынып оқушысының жетекші әрекеті болып табылады. Демек, оқудың мотивтері жас келген сайын өзгереді.

Оқу, білім алу алдымен келешек әрекетке деген дайындық құралы. Осыған байланысты жасөспірімдік кезеңдегі оқушының педагог-мұғаліммен қарым-қатынасы неғұрлым күрделі және жіктемелі болады. «Идеалды мұғалім» бейнесінде – әрдайым түсінуге даяр, жауабы эмоционалды, сезімталдыққа қасиеті бар, яғни олар мұғалімнің бойынан оның жеке адамгершілік қасиеттерін, яғни ең алдымен үлкен досын көргісі келеді. Екінші орында педагог-мұғалімнің кәсіптік құзіреттілігі, білім деңгейі мен оқыту сапасы, үшінші орында – билікті адал игеру қабілеті болып табылады. Егер мұғалім оқушылармен эмоционалдық жақындықта болмаса да өз пәнін өте жақсы меңгере оқытатын болса онда сыйластыққа ие болып табылады. Сонымен бірге, жоғары сынып оқушысы педагог-мұғалімнің бойынан нағыз дос бейнесін көргісі келеді, мұндай достыққа оның талаптары өте жоғары болып келеді. Педагог-мұғалім тек оқу-тәрбие беру үдерісін құрал ететін қарапайым психологиялық климатты көргісі келеді, ал оқушы эмоционалдық жылулықты қалайды.

Педагог-мұғалім оқушының оқу үлгеріміне көңіл бөліп, бағаның артындағы жеке даралығын көрмейді. Оның түсінігіндегі идеалды оқушы «әрқашан мұғаліммен ынтымақтастықта болады, білім

алуға тырысады, сабақтағы тәртіпті бұзбайды». Барлық қатынастағы идеалды оқушы бейнесі қарама-қарсы басқа бейне бар: жалқау, енжар, тілазар, мектепке және мұғалімге жау боп қарайтын оқушы. Мұндай қарама-қайшылықтар педагог-мұғалімнің көңілінен шықпайды. Егер «идеалды» оқушы педагог-мұғалімнің орнын басатын, оның жұмысына жағымды болатын, сәйкестікте болып жатса оның Мен-тұжырымдамасына оңтайлы әсер етіп, онда «жаман» оқушы теріс эмоция негізі болып табылады. Сол себептермен мұғалімдер мұндай оқушыларды немқұрай, ызалы, бейімделмеген, тіпті олардың бойынан құқықбұзушы бейнесін көреді. «Мұндай кері байланыс өзі түзілетін әулиелілікті сирек тудырмайды» [3]. Бұл біржақты көзқарас тек оқушылардың бір-бірінен айыратын жеке ерекшеліктерін ескеру емес. Бұл бәрінде болатын оқушыға тұлға ретінде қарау деген, жауапкершілікті, іс-әрекеттің саналы субъектісі ретіндегі қатынасының бірізділігі. К.Д.Ушинскийдің сөзімен «балаңдықты жалындататын отта адам мінезі ұшталады. Сол үшін бұл отты өшіруге, одан қорқуға, қоғамға зиян нәрсе ретінде қарауға, оның еркін жануына қарап, оны ұялтуға болмайды, тек балаңдықтың жанына құйылып жатқан жақсы сапалы материалды қорғау қажет» [4]. Сол себептен оқушының жеке мінезін білу негізінде жүзеге асырылатын тәрбиедегі жеке дара тіл табу қажеттілігінің маңызын атап өту қажет.

Жеке дара тіл табу әрекеті педагогтың нақтылығы мен тактісін болжайды, өз әрекетінің психологиялық салдарын алдын ала көре білу қабілеттілігін көздейді. Оқушының ерекшеліктері мен оның дәл қазіргі тұрған жағдайына сәйкес болатын тәрбие іс-шараларының жүзеге асырылуы мен таңдауды талап етеді. Бір оқушыға тәрбиелеушінің сәтті қолданған қызықтыра-ынталандыру шарасы тиімді нәтиже бермеуі немесе қанағаттандырарлықсыз нәтиже беруі мүмкін. Мысалы, оқушыларға ынталандыру түрліше әсер етуі мүмкін. Бір оқушыны оның өз күшіне сенімін көтермелеу үшін мақтап қоюға болады, сыныптастарымен қатынас барысында оның өзімшілдігін көтермеу үшін қолдануға болмайды. Оқушыларға да талаптарды түрліше қою керек. Негізінен әлдебір қалыптасқан мінез жеке жағдайларды ескеру қажет. Демек, педагогтың табандылыққа деген қатынасы оның туу себебіне байланысты түрліше болуы тиіс. Олай болса баланың бойында бар құнды қасиеттерін дамыта отырып, соған тәртібін, оның әрекетін бағыттай отырып, оңтайлы қадамдарға ынталандыру арқылы педагог мінездің теріс сипаттарын жеңуге қол жеткізе алады. Олай болса жасөспірімдік жас – «өмірге дайындық» фазасы емес, тек өте маңызды, өмірлік жолдың өзінше абсолютті құндылыққа ие сатысы. Жасөспірімдік жылдар шығармашыл әрі бақытты болуы, немесе ұсақ шиеленістерге толы, зеріктіретін әрі қызықсыз естеліктер қалдыруы мектептегі күйге, оның мұғалімдермен жеке қарым-қатынасына байланысты.

Жасөспірімдік тұлға - әрқашан да қарама-қайшылықты және өзгермелі. Мұғалімдердің кең таралған және типтік қателігі - оқу үлгерімі, ішкі тәртіптілік сияқты ресми, ішкі орталандырылған көрсеткіштер арқылы бағалауы және оқушылардың туа біткен қасиеттеріне терең үңілмеу қабілетсіздігінде. Мысалы: Т.Н.Мальковская бір сыныптың «үшпен оқитын» мұғалімдер қанағаттанарлық деп санайтын балаларының өмір стилі мен қызығушылықтарын зерттеуде, ұлдар мен қыздардың бәрі өте жарқын, әрбірінің мектептің бағдарламасына сыймайтын және сыныпта көрініс таппайтын өзінше ерекше қызығушылықтары мен әуесқойлықтарының шеңбері бар екені анықталды. Оқушының бойынан әлдебір құнды және қызықты ешнәрсе көрмей жатып мұғалім оны тәрбиелей алмайды. Алайда жоғары сыныптағы мұғалім мен оқушылардың қарым-қатынасы өзара түсінушілік және бір-біріне деген сыйластық негізінде құрылуы мүмкін, өзара қатынастың бұрынғы түрлері тек қатынас орнатуы үшін мұғалімнен жатсыну мен негативизмнің тууына себеп болады. Олай болғанда жоғары сынып мұғалімдері жұмыс ыңғайының біртекті еместігімен, ой еңбегінің жоспарлығы мен интенсивтілігі, міндеттілік пен орындаушылығымен ерекшеленеді. Сонымен психологиялық - педагогикалық зерттеулерге жасаған талдау және жоғары педагогикалық оқу орындарында музыка мұғалімін оқыту процесінің дәстүрлі бағдарлылығы білім алушылардың шығармашылығының өздігімен дербес дамымағандығын, кәсіби - шығармашылық белсенділікті қалыптастыруға мотивациялық даярлығының төмендігін, студенттердің шығармашылық әлеуетінің жеткілікті жүзеге асырылмайтынын көрсетеді.

Демек, бүгінгі жоғары педагогикалық оқу орындарында болашақ музыка мұғалімінің кәсіби - шығармашылық белсенділігін ұлттық хор репертуарын оқу үдерісінде игеру жолдары арқылы қалыптастыру қажеттігі мен аталған қасиеттердің мақсатты бағыттылықта зерттелмеуі арасында;

болашақ мұғалімге меңгертілетін арнайы пәндердің шығармашылық әлеуетінің маңыздылығы мен олардың оқу процесінде жеткіліксіз жүзеге асырылуы арасында;

болашақ музыка мұғалімінің кәсіби - шығармашылық белсенділігін арнайы пәндерді меңгерту барысында қалыптастыру қажеттігі мен оған практика жүзінде аса назар аударылмайтыны арасында қарама -қайшылық анық байқалады.

Қазіргі таңда отандық білім беру саласында болып жатқан түбегейлі қайта құрылулар, оның әлемдік білім беру кеңістігіне енуі көптеген тың педагогикалық мәселелердің шешілуін талап етуде. Мәселен, тұлға шығармашылығының жүзеге асырылуының өзекті мәселелері және оның музыка мұғалімінің кәсіби - шығармашылық белсенділігін ұлттық хор репертуарын оқу үдерісінде игеру жолдары арқылы қалыптастыру мен дамыту, аталып отырған талаптар зерттеу жұмыстарының бағытын белгіледі. Бүгінгі педагогика ғылымында шығармашылық мазмұны, мәні, құрылымы туралы нақты түсініктер қалыптасқан: шығармашылық тұлғаның қоршаған әлеммен өзара әрекеттесу әдістері, өзін-өзі дамыту, өзгерту әлеуметтік іс-әрекеті, рухани және материалды құндылық-тарды жасау, рухани және материалдық құндылықтарды игеру сияқты, жоғары психикалық және психофизикалық құбылыстардың тұтас кешенін құрайды.

Қазіргі педагогикада мұғалім шығармашылығы белсенділігі тұлға дамуы мен өзін-өзі дамытуы қажеттіліктерінің белгілі бір деңгейі, білім беру және ғылымда болып жатқан инновацияларға сай тұлғалық-бағдарлық білім берудегі субъекттің саналы іс-әрекеті белгісі ретінде қарастырылуда «Шығармашылық» ұғымының мәні философиялық және психологиялық – педагогикалық әдебиеттерде екі көзқараста қарастырылады: шығармашылық - материя атрибуты ретінде және шығармашылық – іс -әрекеттің жоғары формасы ретінде.

Психология мен педагогикада шығармашылық, іс - әрекеттік көзқарас аясында көптеген жағдайда себеп-салдар логикасында іс - әрекет процесі ретінде, әрекеттің амал - тәсілі, әрекеттің өнімі мен нәтижесі ретінде сарапталады [5].

Көрнекті психолог Л.С.Выготский шығармашылықты «қоршаған ортаның шығармашылық әрекетпен жасаған қайсыбір заты болсын, адамның ойымен, сезімімен құрылған нәрсе болсын, әйтеуір бір жаңа нәрсені жасайтын іс - әрекет ретінде қарастырады». С.Л. Рубинштейн болса, шығармашылықты адамның тарихи даму барысындағы ғылым мен өнерде жаңа бір ерекше нәрсені жасайтын әрекеті ретінде анықтайды. О.К.Тихомиров шығармашылық әрекетінде мақсатты болжамға аса мән береді. Я.А.Пономарёвтың пікірінше шығармашылық деген дамыту, жаңа құрылымның, жаңа іс - әрекет тәсілдерінің пайда болуы.

Егер, болашақ музыка мұғалімінің кәсіби - шығармашылық белсенділігін ұлттық хор репертуарын оқу үдерісінде игеру жолдары арқылы қалыптастыру музыка - педагогикалық факультетінің білім беру процесінің маңызды бағытының бірі болса, болашақ музыка мұғалімінің кәсіби - шығармашылық белсенділігін қалыптастыру моделі жасалып, практикада педагогикалық шарттар арқылы тиімді жүзеге асырылса;

кәсіби - шығармашылық белсенділіктің дамуына, соның ішінде музыкалық шығармаларды көркемдеп жасауға бағытталған әдістеме қолданылса, онда бұл болашақ музыка мұғалімдерінің кәсіби іс - әрекетке шығармашылық белсенділігін арттырады, демек, шығармашылық ойлау қабілеті жетілген, кәсіби тапсырмаларды өздігімен дербес шеше алатын тұлғаның қалыптасуын қамтамасыздандырады.

Қазіргі күнгі мектеп сабақтарының жаңа формалары, түрлері оқушылардан ғана емес, ең алдымен мұғалімдерден күш жігер жұмсап, психологиялық жағынан қайта бейімделуді, яғни шығармашылықты, ізденуді, зерттеуді талап етуде, - дейді С.Б.Бабаев [8]. Олай болса, мектеп сабағы бұл мұғалім мен оқушының нақты, ақиқатты, мазмұнды және мәнді, бірлескен белсенді жұмыс нәтижесі, білімін толықтыруға құштарлық және тағы басқа. Оқушы белсенділігі екі аспектіде көрініс табады. Оқу жағдайындағы белсенділік және тұлға сапа-қасиеті ретінде, біріншісі екіншінің қалыптасуына әсер етеді [4]. Белсенділік іс-әрекет түрінде жүзеге асып, практика арқасында тұрақты мінез-құлық ретінде қалыптасады. Осылайша оқушы белсенділігі – оқушының оқу іс-әрекетіне деген қатынасы, шектеулі уақыт аралығында қойылған мақсатқа жету ынтасын сипаттайды, - дейді В.И.Орлов [6]. Осылайша қажеттілік мотивациясының құрылымы күрделеніп, оқушының өз бетінше саналы әрекеттену деңгейі жоғарлайды. Л.И.Божовичтың пікірінше «болашақ маманның жоғары оқу орнында табысты оқуы мен білімге деген ой-пікірі тікелей туындайды. Ал олар К.К.Платоновтың білімі, дағдылар мен ептілік студент белсенділігіне әсер етеді [7].

Білім, ептілік, қабілет пен ынтаны дамытатын тұлға белсенділігі шығармашылық бастамасы, ол деген идеалды емес шынайы түрде шындықты өзгертіп түрлендіру іс-әрекеті. Сол себепті «белсенділік» білім беру мақсатын жүзеге асыру шарты мен құралы деп қабылдауымызға болады.

Музыка мұғалімінің кәсіби шығармашылық ептілігі тек оған қажетті теориялық білімінің мазмұнымен, жүйесімен ғана шектелмей қалуы тиіс оқу-тәрбие қызметін атқаруға қажетті білікті де меңгеруі қажет, яғни оқытатын пәніне қарай (музыка) оның ерекшеліктеріне қарай біліктілікті де меңгеруі тиіс. Ең бастысы болашақ педагог-музыкант музыканы оқытуда өзіндік ерекшелігі бар эмоционалды танымды әрекет–музыканы қабылдау іс-әрекетін ұйымдас-тыру мен осы танымды дамыту әдістемесін білуі қажет. Болашақ педагог-музыкант кәсіби іс-әрекетінің маңызды түрлерінің бірі – музыканы оқытудың теориялық негіздерін біліп, оны мектеп музыка сабағы тақырыптарын оқытқанда, оларға музыканы таңдату, музыка туралы әңгіме айтуда, орындап беруде қолдана білу қажет, ал ол үшін оның әдістемелік даярлығы болуы қажет, - деген ойда Т.Ш.Ахметова [2]. Солай болғандықтан жоғары оқу орны студентін оқыту мен тәрбиелеудегі басты міндет өзбетінше шығармашыл әрекеттенетін белсенді тұлға қалыптастыру студенттерді кәсіби практикалық іс-әрекетке даярлауда негізгі нысан олардың шығармашылық әлеуетін дамыту барысы болуы тиіс, ал оның шешімі тұтастықтағы кәсіби дайындық үдерусі: оқыту мазмұны, кәсіби білімдер жүйесі, оны меңгеру әдістемесі, өзбетінше әлемдік мәдени құндылық-тарда баға беру ептілігі. Осылайша, музыкалық мәдениетті меңгеру кәсіби - шығармашылық белсенділігін ұлттық хор репертуарын оқу үдерісінде игеру жолдары арқылы кәсіби бағыттылықтың белсенділігін арттырады.

Жоғарыда айтылған ғалымдардың ой түйіні педагог-музыкант шығарма-шылық іс-әрекетін дамыту, оның педагог-музыкант шығармашыл тұлғаны дамытуға бағыттау, нақтысы, жасампаздық іс-әрекетке даярлау маңызын айқындайды. Ал ол үшін психикалық, психофизиологиялық қасиеттерді, яғни сезімталдықты, эмоцияларды музыка арқылы өзін таныту ниетін және т.б. музыка өнерін тануға көмектесу қажет.

Мұғалім мен оқушы – мектептегі екі негізгі тұлғалар. Тұлғалардың өзарақатынасы бүкіл оқу-тәрбиелік үдеріске оларға тікелей әсер ететін сабақта және сабақтан тыс тікелей және шешуші жетістігін анықтайды. Мектептегі өзара терең түсіністік, мейрімділік, сыйлау, ынтымақтастық атмосферасының құрылуы кездейсоқ емес. Қазіргі кезде жасалып жатқан реформалар, қоғамның экономикалық – әлеуметтік, саяси бағыттағы өрлеулер шығармашыл тұлғаның мәртебесін көтеріп, мерейін үстеметуде. Білім саласына жүктеліп отырған міндеттерді, барлық реформаларды жүзеге асыратын тұлғалар – жаңа формация мұғалімі болып табылады және рухани адамгершілігі мол, азаматтық белсенді, рефлексияға қабілетті, шығармашыл, ақпаратты – коммуникативтік, әлеуметтік – тұлғалық құзырлы, әдіснамалық, зерттеушілік, әдістемелік деңгейінің жоғарылығымен сипатталады [3;80]. Демек, мұғалімнің жоғары сынып оқушысына, оның педагогикалық қызметіне әсері мұғалімнің беделіне байланысты десек ал педагог-мұғалім-тәрбиелеуші сынып оқушыларының не нәрсеге қызығатынын, қалай өмір сүретінін білуі керек. Осының бәріне көп уақыт қажет емес, бұл үшін тек балаларға және олардың өміріне көңіл бөлу керек.

Баланың өмірінде оның кеңесті, көмекті қажет ететін, қалай істеу керек екенін білмейтін кездері болатын көптеген жағдайлары болады. Егер ол педагог-мұғалімге кеңес беруін сұрап жүгінсе, оның оған сенгенінің белгісі, яғни мұғалім ол үшін беделді болып табылады. Бала қорғауды сезінетін болады, бірақ ол педагог-мұғалім одан әлденені талап ететінін, жауапкершілікті оның бойынан алмайтынын түсінеді. Беделді педагог-мұғалім үшін міндетті талап – моралдық тазалық. Ал педагог-мұғалім мен оқушының өнегелік қатынастары араласудың барлық жағын береді. Кез-келген жақсы немесе жаман әрекет өнегелік аспектіге ие. Егер оқушылар сабақта жақсы жұмыс істеп отырып, үзіліске қоңырауды естімесе, қарсылық білдірместен оның барлық тапсырмасын орындаса педагог-мұғалімнің беделі жоғары болады. Осындай себептермен әр мамандық иесінен белгілі бір сапаны талап етеді десек қателеспейміз. Оқушыларына деген сенімділік және сыйласымдылық – мұғалім беделінің тұлғалық маңызды компоненті. Мұғалім жасөспірімдер үшін де, төменгі сыныптар үшін де бұлжымайтын бедел бола алмайды. Жасөспірімдер іс-әрекетте жоғары талаптар көрсетеді, мұғалім тұлғасы мен ісінде. Олар әрдайым мұғалімді бағалайды және өзінің оған деген қатынасын бағалық пікір ретінде құрады. Жасөспірімнің өз ойының жолдастары мен ұжымның ойымен сәйкес келуі және мұғалімнің ойымен ұқсас болуын өте қажет етеді. Тек осы жағдайда ғана туындаған қарсылықтарды шешуге болады және жасөспірімнің қалыпты дамуы үшін қолайлы шарт туындайды.

Нақты жағдайда мұғалімнің рөлі – жасөспірімдердің туындаған мәселелерін ескеруге тырысу, оған сыйластықпен және сенімділікпен қарау, оқуда кездесетін қиындықтарды жеңуге көмектесу, достарымен өзара қарым-қатынас орнату, олармен байланысын сақтау, оның сансыз сұрақтарына жауап беру, оның ойлауы, дамуы үшін қолайлы жағдай жасау. Орта және жоғары жастағы оқушылар өздерінің мұғалімдерін олардың мінез-құлық (тік мінезділік, талапшылдық, сезгіштік, оқушылармен қайрымды қарым-қатынаста болуына, шынайылығы және т.б.) ерекшеліктеріне, өз пәнін білетіндігіне, педагогикалық шеберлігі мен қоғамдық беделіне қарай бағалайды. Демек, оқушыларды терең және тұрақты біліммен қаруландырған мұғалім ғана беделге ие бола алады. Сонымен, оқушылардың көзқарасы бойынша мұғалімнің беделі педагогтың тұлғалық және кәсіби сапасымен тығыз байланысты екені әбден анық. Әрбір педагог тәжірибеде өзінің оқушысының жүрегінен өзінің жеке орнын таба білуі керек және олардың көмегімен өзі үшін беделдің жұмбағын шеше білуі керек. Олай дегеніміз педагогикалық оптимизм – жақсы педагог-мұғалімнің қажетті сапасы. Мұғалім аяғына дейін табандылықпен талап етуі тиіс.

Мұғалімнің талабы барлық жағынан көрінуі тиіс - үй тапсырмасын орындағанда, оқушылардың білімін бағалауда, сабақта және сабақтан тыс уақытта өзін-өзі ұстауы. Оған: кәсіби білім, педагогикалық такт, мұғалім мен тәрбиешінің және білім алушылардың арасындағы қарым-қатынас стилі жатады. Сол себептен педагог- мұғалімнің қабілеттілігі сыныпта және сыныптан тыс оқу үдерісінде бәрін көру, білу, әр оқушының және сыныптың анда-санда көрінетін ерекшеліктерін олардың көңіл күйіне қарай талқылау қажеттілігі туындайды. Олардың түсінгендігі және түсінбегендігі жөнінде, сабаққа деген дайындығы туралы, білім алушылардың басқада толық әрекеттерін жақсы педагог-мұғалімнің түсіне білуі кәсіби-психологиялық сапасы болып табылады. Демек мұғалім - өз ісінің шебері ғылыми бақылаушылық қабілеті бар және психолог білімімен - өзінің оқушыларының жан күйзелісіне уайымдайды, түсінеді.

Тәрбие үрдісінде мұғалімдер оқушылардың жалпы білімге және жас психологиясына, педагогикаға, педагогика тарихына және әдістемеге үлкен мән береді. Бұл ғылымдарды қолдана оқыту және тәрбиелеу үдерісінде оны ұйымдасқан және мақсатты түрде жасайды. Ғылымда көрсетілген білім мұғалімге өзінің оқушысының әр әрекетін дұрыс бағалауға көмектеседі және ғылыми түсіндірілген әдістермен әр баланың және балалар ұжымының барлығын біліп алуға болады. Жақсы педагог-мұғалімдер әр оқушының жеке ерекшеліктерін біледі, бала психологиясын түсінеді, өзінің тәрбиеленушілерінің жүрегіне жол табады және осыдан педагогикалық шығармашылық еңбегінің қызығын көреді. Ол дегеніміз педагог-мұғалім кәсіби-психологиялық жүйесінде сапалы жұмыс жасай тәрбиеленеді және басқа педагогтардың тәжірибесімен байланыста болады. Жақсы мұғалімнің – тәрбиешінің мінез ерекшелігі педагогикалық ұжымда қалыптасады.

Педагогикалық мамандық мұғалімнің өз білімін, тәжірибелік білігін және дағдысын әрдайым жетілдіруін талап етеді. Мектеп және қоғамдық жұмыс педагог-мұғалім білімінің жан-жақты болуына қажетті жағдайлармен қамтамасыз ету қажет. Педагогикалық такт – мұғалімнің өз пәнінде, педагогикалық психологияны білмей, әсіресе жас ерекшеліктерін педагогика ғылымынсыз ескермеуі мүмкін емес. Педагогикалық – такт мұғалімнің таза кәсіби сапасы. Педагогикалық такт – мұғалімнің білім алушылармен қатынасындағы кәсіби, психология-педагогикалық өзін-өзі ұстау ерекшеліктері, шығармашылықта көрсететін мақсаттары мен міндеттерінің сәйкестігі, педагогикалық тапқырлық, зеректік, бастамашылдық, ойланып әрекет жасау, сабырлылық, шыдамдылық, балаларға деген кішіпейілділік және талапшыл қатынас. Педагогикалық такт – бұл педагогикалық мақсатқа лайықтылық және мұғалім әрекеттерінің пайдалылығы, оның сөзінің, құралдары және білім алушыларға деген қарым-қатынасы. Педагогикалық мақсаттылықтың шектен тыс шығуы, мұғалімнің әрекеттері мен қылықтары тәрбие жұмыстарына қарсы шығады, бұл педагогикалық тактің бұзушылық болып табылады. Педагогикалық такт – білім алушылардың жеке және жас ерекшеліктеріне қарай мұғалімге оқу-тәрбие мәселелерін нақты жағдайда шешуге рұқсат береді. Мұғалімнің теңдей дәрежеде жоғарғы деңгей талаптарына сәйкес білім алушыларға деген сыйласымдылық қатынастарымен нағыз беделін көрсетеді ал олар өз тарапынан оған сенеді және оның пікірін тыңдайды, жиі кеңесіп, көмек сұрайды. Қорыта келе беделдік қатынасты сипаттауға себепші болған, мұғалім тұлғасының педагогикалық қатынастағы жан-жақтылығы және жеткіліктігі, ол тек білім ғана беріп қоймайды, тұлғалық мағынаны білдіреді және сирек кездесетін өзінің жеке бас ерекшеліктеріне лайықты білім алушыларды тәрбиелейді демекпіз.

Пайдаланылған әдебиеттер

- 1 Жаңа формациядағы педагогтың үздіксіз педагогикалық білім беру концепциясы «Егеменді Қазақстан». 01.10.05
- 2 Рубинштейн С.П. Основы общей психологии: в 2 т. М., 1989 - Т.1 (Развитие мышления ребенка: 400 – 442. Развитие речи у детей: 460 – 482)
- 3 Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. М.: Просвещение, 1986. С. 276
- 4 Булақбаева М.К. «Шығармашылық сипаттағы сабақ түрлерін «Педагогикалық мамандыққа кіріспе» пәнінде ұйымдастыру» // Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы, 2016, №5
- 5 Фрейд З. Неудовлетворенность культурой. М., 1990. С. 31
- 6 Арчажникова Л.Г. Профессия – учитель музыки: Книга для учителя. М.: Просвещение, 1984. – 111с.
- 7 Апраксина О.А. О праве учителя музыки на эксперимент. Музыкальное воспитание в школе. 1982. – Вып 15. С23.
- 8 Кульманова Ш.Б. Теория и практика воспитания младших школьников средствами казахской народной музыки. Алматы, 1999.

МЕСТО УЧИТЕЛЯ - ПЕДАГОГА В ФОРМИРОВАНИИ ЖИЗНЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ УЧЕНИКОВ СТАРШИХ КЛАССОВ

Н.Т. Айнабекова¹, Ш.А. Умирханова²

¹ст. преподаватель,

²ст. преподаватель,

¹Казакский государственный женский педагогический университет,
Казакстан, г.Алматы, mail: shynar.umirhanova80@mail.ru

Статья посвящена организационно-педагогическим проблемам педагогов в формировании жизнедеятельности учеников старших классов. Рассматривается проблема обучения в старших классах. Анализируются материалы по психологии при подготовке педагогов-учителей. Предлагается подготовка педагогов-учителей, путем инновационного метода исследования, в последствии желающих продолжить обучение для достижения более высокого творческого уровня.

Ключевые слова: межкультурные действия, мероприятия, постановка целей, толерантность, коммуникативность, успеваемость.

THE PLACE OF THE TEACHER IN FORMATION OF VITAL VALUES OF PUPILS OF HIGH SCHOOL

N.T. Ainabekova¹, Sh.A. Umirhanova²

¹Senior teacher

²Senior teacher

¹ Kazakh State Women's Teacher Training University,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: shynar.umirhanova80@mail.ru

Article focuses on the organizational and pedagogical problems of teachers in shaping the life of high school students. The problem of education in high school is considered. Also analyzed the materials of psychology in the preparation of teachers. Offered training of teachers through innovative research method subsequently affecting continue training to persons interested a higher level of creativity.

Key words: cross-cultural actions, actions, goal setting, tolerance, skill to communicate, progress.